

บทที่ ๑

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พฤติกรรมในการเรียนรู้ของมนุษย์ย่อมได้รับอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อม ซึ่งสามารถรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้งห้า คือ ตา หู จมูก ลิ้น และผิวหนัง ในบรรดาการเรียนรู้ที่เกิดจากประสาทสัมผัสทั้งห้านี้ ชัยยงค์ พรหมวงศ์ กล่าวไว้ว่า "มนุษย์จะรับความรู้จากการสัมผัสด้วยลิ้น ๓ เปอร์เซ็นต์ ผิวสัมผัส ๖ เปอร์เซ็นต์ สูดกลิ่นด้วยจมูก ๓ เปอร์เซ็นต์ ฟังด้วยหู ๑๓ เปอร์เซ็นต์ และเห็นด้วยตา ๗๕ เปอร์เซ็นต์"^๑

ตา จึงนับว่าเป็นประสาทสัมผัสที่ทำให้มนุษย์เกิดการเรียนรู้ได้ดีที่สุดในบรรดาประสาทสัมผัสทั้งห้าดังได้กล่าวมาข้างต้น และในบรรดาภาพต่าง ๆ ที่มนุษย์สามารถรับรู้ได้ด้วยตานั้น ภาพของจริง เป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์เกิดการเรียนรู้ได้ดีที่สุด แต่สภาพสังคมที่มีความเจริญขึ้นในปัจจุบันนี้ ทำให้มนุษย์ไม่สามารถจะเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ทั้งหมดได้จากการมีประสบการณ์ตรงหรือจากของจริงรูปภาพต่าง ๆ จึงมีส่วนช่วยให้มนุษย์เกิดการเรียนรู้และเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ตลอดจนสภาพแวดล้อมของสังคมมนุษย์ได้ดียิ่งขึ้น

รูปภาพ จึงเป็นสื่อสากลที่มนุษย์ไม่ว่าชาติหรือภาษาใดสามารถสร้างให้เกิดความรู้ความเข้าใจตรงกันได้ คาล ยู สมิต กล่าวไว้ว่า

---

^๑ชัยยงค์ พรหมวงศ์, ระบบสื่อการสอน (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒), หน้า ๓๘ - ๓๙.

ภาพประกอบมีส่วนสำคัญยิ่งในการจูงใจให้เกิดความรับรู้ ภาพจะรวบรวมให้เกิดความรู้ และความคิดอย่างรวดเร็ว โดยใช้ภาพที่บรรยายถึงเหตุการณ์นั้น ๆ ถ้าหนังสือเล่มนั้น ไม่มีภาพ ผู้อ่านก็ต้องอ่านคำบรรยายในหนังสือเล่มนั้น ๆ อย่างตั้งใจ อาจต้องอ่านซ้ำ ถึง ๒ ครั้ง จึงจะเข้าใจเรื่องได้เป็นอย่างดี ภาพทำให้ผู้อ่านเข้าใจเหตุการณ์ได้ รวดเร็วกว่า^๑

ภาพประกอบ ไม่ได้มีบทบาทจำกัดอยู่แต่เพียงในสิ่งพิมพ์เพื่อการบันเทิง หรือโฆษณา เท่านั้น หากแต่ยังมีความสำคัญต่อหนังสือแบบเรียน เพื่อที่จะดึงดูดความสนใจของผู้เรียนด้วย ในซีกโลกตะวันตกซึ่งวิทยาการและเทคโนโลยีทางการพิมพ์ก้าวหน้ากว่าประเทศเรา ได้มี นักการศึกษาที่เล็งเห็นความสำคัญของภาพประกอบในหนังสือแบบเรียนมากกว่า ๓๐๐ ปีแล้ว ดังปรากฏ ในคำนำของหนังสือแบบเรียนภาษาละติน ชื่อ ออบิส พิคตัส (Orbis Pictus) ซึ่งเป็นหนังสือ แบบเรียนประกอบภาพเล่มแรก เขียนโดยโคเมนีอุส (Comenius) ที่กล่าวว่า วัตถุประสงค์ของ หนังสือเล่มนี้ก็คือ "เพื่อที่จะกระตุ้นเร้าความสนใจความอยากรู้อยากเห็นของเด็ก ๆ" และ เขายังหวังอีกด้วยว่า หนังสือแบบเรียนเล่มนี้ "จะช่วยขับเจ้าหุ่นไล่กาออกไปเสียจากสวนแห่งปัญญา ความรู้ของเด็กทั้งมวล" แบบเรียนเล่มนี้ตีพิมพ์ขึ้นเป็นครั้งแรกใน ค.ศ. ๑๖๕๘ (พ.ศ. ๒๒๐๑) มีภาพประกอบตลอดบทเรียนที่มีด้วยกันถึง ๑๕๐ บท ในเล่มนั้น^๒

สำหรับประเทศไทยเราแม้จะมีประวัติศาสตร์การศึกษาในระบบโรงเรียนที่ต่อเนื่อง กันมาประมาณ ๑๐๐ ปี เท่านั้น แต่ก็ยังมีนักการศึกษาที่มีความคิดเห็นเช่นเดียวกันนี้ ดังปรากฏว่า

---

^๑Karl U. Smith, "The scientific Principle of Textbook Designer and Illustration, "A.V.Communication Review, (Winter:1966), pp. 27-29.

^๒Bertha E. Mahomy,^๑ Illustrators of Children's Books, (Boston : The Horn Books Inc., 1957), pp. 10-11.

แบบเรียบบางเล่มที่พิมพ์ขึ้นใช้ในระยะต้น ๆ ของระบบโรงเรียนเริ่มพยายามจะบรรจภาพประกอบลงไว้ที่ปรากฏแน่ชัดเป็นหลักฐานคือ ใน พ.ศ.๒๔๔๕ ประมาณเกือบ ๗๐ ปีมาแล้ว พระผดุงวิทยาเสริม (กำจัด หลางกูร) ผู้เขียนแบบหัดอ่าน ก ข ก กา กล่าวไว้ในวัตถุประสงค์ของหนังสือเล่มนี้ว่า "เพื่อจะทำให้เด็กชอบอ่านหนังสือ เพราะมีรูปเป็นเครื่องล่อใจ ถึงแม้ว่ารูปจะไม่ดี ก็คงทำให้เด็กพอใจได้บ้างไม่มากก็น้อย"^๑

ในปี พ.ศ. ๒๕๒๐ ศรีสุดา จรียาภูล^๒ ได้วิจัยพบว่า การใช้ภาพประกอบการเรียนการสอนมีประโยชน์และคุณค่าดังนี้

๑. เพื่อส่งเสริมความสนใจในการเรียนรู้ ในการเตรียมการสอน การใช้ภาพประกอบจะเป็นการกระตุ้นให้นักเรียนเกิดความกระตือรือร้น สำหรับการเรียนรู้วิชาใหม่ ๆ เช่น การใช้ภาพแสดงความเป็นอยู่ของชาวเขา จะทำให้นักเรียนเกิดความสนใจว่าที่แท้จริงชาวเขามีสภาพเป็นอย่างไร แต่การให้เด็กนักเรียนดูภาพเพื่อส่งเสริมความสนใจในการเรียนรู้ ผู้สอนควรเน้นให้เด็กเห็นความสำคัญของภาพ ในส่วนที่ครูผู้สอนต้องการ เน้นและไม่แปลความหมายให้ผิดไปจากความจริง

๒. เพื่ออธิบายคำให้เข้าใจแจ่มชัดขึ้น ภาพมีประโยชน์ต่อการอธิบายคำ และความหมายโดยไม่ต้องอธิบายให้ยาว เช่น ถ้าสอน เรื่องสัตว์ดึกดำบรรพ์ หากเด็กถามว่า ไดโนเสาร์มีรูปร่างขนาดไหน แปลกอย่างไร แล้วเด็กจะทราบคำตอบได้อย่างไร ถ้าครูผู้สอนให้ดูภาพไดโนเสาร์

๓. เพื่อขจัดความเข้าใจผิด ภาพจะช่วยขจัดความเข้าใจผิด ที่เด็กคิดว่าจะเป็นไปตามที่เด็กได้รับการบอกเล่า เช่น ถ้าเด็กได้เห็นภาพนกกระเจิบ เด็กจะรู้ว่านกกระเจิบมีรูปร่างและลักษณะอย่างไร ถ้าเด็กไม่เคยเห็นมาก่อน อาจจะนึกถึงนกกระเจิบว่ามีรูปร่างเป็นอย่างอื่น

^๑พระผดุงวิทยาเสริม, แบบหัดอ่าน ก ข ก กา, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพฯ : ๒๕๗๖), "คำนำ"

^๒ศรีสุดา จรียาภูล, "การสร้างบทเรียนแบบโปรแกรม เรื่องกลอนดอกสร้อยรำพึงในป่าช้า ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต แผนกวิชามัธยมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย . ๒๕๒๐)

๔. เพื่อส่งเสริมการอ่านหนังสือ การอ่านหนังสือที่มีภาพประกอบจะช่วยให้เด็กอ่านหนังสือได้รู้เรื่องขึ้น และสนใจที่จะอ่านหนังสือเพิ่มเติม

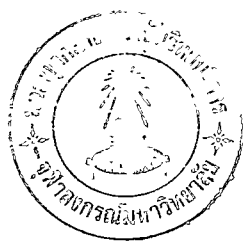
๕. เพื่อช่วยในการค้นคว้า และเตรียมทำรายงาน รายงานนั้นถ้าเขียนเพียงอย่างเดียวทำให้ขาดรายละเอียด เมื่อได้ใช้ภาพมาช่วยในการเขียนจะทำให้เกิดความคิดในสิ่งที่กำลังเขียน การได้ดูภาพจากวารสารและอนุสารต่าง ๆ ช่วยให้เด็กเกิดความสนใจ ค้นคว้า และเรียบเรียงรายงานที่ตนเองกำลังทำอยู่ได้เป็นอย่างดี และยังช่วยให้เกิดความคิดในการเปรียบเทียบสิ่งที่กำลังดูอยู่ กับประสบการณ์ที่เคยพบเห็น เช่น การเปรียบเทียบภาพลักษณะภูมิประเทศของตนเองกับประเทศอื่น ๆ ทำให้เกิดความเข้าใจถึงความแตกต่างของลักษณะภูมิประเทศได้ ซึ่งจะอำนวยความสะดวกในการเขียนรายงานได้อย่างสมบูรณ์

๖. เพื่อช่วยในการอ่านบททวน หนังสือที่มีภาพประกอบย่อมทำให้นักเรียนสนใจมากกว่าหนังสือที่ไม่มีภาพประกอบ

นอกจากนี้ ยังมีงานวิจัยอีกหลาย เรื่องที่สนับสนุนให้เห็นชัดว่า ภาพมีบทบาทสำคัญต่อการเรียนรู้ของนักเรียน เช่น การวิจัยเรื่อง "การใช้ภาพในการสอนคำศัพท์ภาษาไทยในโรงเรียนชนบท ชั้นประถมศึกษาตอนต้น" ของ เรืองลักษณ์ มหาวิณิชยมมนตรี^๑ ในปี พ.ศ.๒๕๑๖ ผลการวิจัยปรากฏว่า "การสอนคำศัพท์ภาษาไทย ถ้าใช้ภาพประกอบมีผลทำให้เกิดการเรียนรู้ดีกว่าไม่ใช้ภาพประกอบ ในแง่ที่ภาพเป็นสิ่งจูงใจ ช่วยเร้าความสนใจ ทำให้นักเรียนตั้งใจเรียนมากขึ้น"

จากการค้นคว้าและวิจัยเกี่ยวกับภาพประกอบการศึกษาของนักการศึกษาหลายท่าน ได้ผลปรากฏตรงกันว่า ภาพเป็นสื่อที่มีประสิทธิภาพ สมควรจะบรรจุไว้ในหนังสือแบบเรียน

^๑ เรืองลักษณ์ มหาวิณิชยมมนตรี, "การใช้ภาพในการสอนคำศัพท์ภาษาไทยในโรงเรียนชนบทชั้นประถมศึกษาตอนต้น" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาโสตทัศนศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๖).

อย่างมีคุณภาพและให้มีจำนวนเพียงพอ แต่ทว่าข้อพิพจน์ดังกล่าวไม่สู้จะได้รับความสนใจจากผู้ผลิตหรือผู้ที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องในการจัดทำแบบเรียนนัก ผลก็คือเด็กและเยาวชนในวัยเรียนจึงไม่สนใจอ่านหนังสือแบบเรียน แต่กลับนิยมอ่านหนังสืออื่น ๆ ที่มีภาพประกอบมาก ๆ ซึ่งหนังสือเหล่านั้นโดยส่วนใหญ่ล้วนเป็นหนังสือเรียงรอยที่มีกบรรูปภาพและเนื้อหาไม่เหมาะกับวัย และบางเล่มก็อาจจะ เป็นพิษภัยกับความคิดจิตใจของ เยาวชนด้วย

หนังสือแบบเรียน เป็นอุปกรณ์การเรียนการสอนที่ถูกที่สุดในปัจจุบัน เป็นสื่อการเรียนที่เด็กและเยาวชนควรจะใช้เวลาดูด้วยมากที่สุดในชีวิตประจำวัน และโดยทั่วไปแล้วยังถือว่าแบบเรียนเป็นหนังสือที่มีเนื้อหาสาระ อุดมด้วยคุณค่าในอันที่จะสร้างทัศนคติ ความเชื่อ ตลอดจนค่านิยมอันดีงามให้แก่เยาวชน แต่คุณค่าของ เนื้อหาและการกำหนดคให้เด็กเรียนต้องถือแบบเรียนไปโรงเรียนเป็นประจำเท่านั้น คงไม่สามารถโน้มน้าวให้นักเรียนสนใจอ่านแบบเรียนได้อย่างจริงจังเป็นแน่ วิธีการที่จะดึงดูดความสนใจของนักเรียนและเยาวชนในวัยเรียนให้สนใจอ่านหนังสือแบบเรียนได้ ก็คือ การจัดทำหนังสือแบบเรียนให้มีรูปแบบที่เยาวชนพอใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การใช้ภาพประกอบในหนังสือแบบเรียน

การศึกษาพัฒนาการของแบบเรียนประกอบภาพของไทย จึงเป็นความพยายามอีกครั้งหนึ่ง ที่จะกระตุ้นให้มีการปรับปรุงประสิทธิภาพของหนังสือแบบเรียนด้านรูปแบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในเรื่องของภาพประกอบ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญยิ่งของหนังสือที่มีรูปแบบน่าสนใจทุกประเภท

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ประวัติและวิวัฒนาการของแบบเรียนประกอบภาพของไทย

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาแบบเรียนประกอบภาพของไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงแบบเรียนตามหลักสูตรการศึกษาใหม่ พุทธศักราช ๒๕๒๑

ข้อตกลงเบื้องต้น

เนื่องจากผู้วิจัยต้องการ เสนอข้อมูลเพื่อให้เห็นภาพต่อ เนื่องของพัฒนาการของแบบ เรียน ประกอบภาพของไทยโดยรวมเท่านั้น การวิจัยครั้งนี้จึงมิได้จำกัดหมวดวิชาหรือระดับชั้นของ แบบ เรียนที่นำมาศึกษาแต่อย่างใด แต่ได้ศึกษาจากหนังสือแบบ เรียนไทยทั้งระดับประถมศึกษาและ มัธยมศึกษา เท่าที่มีการผลิตขึ้นใช้ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยถือเอาระยะเวลาที่ได้มี เหตุการณ์ สำคัญในบ้านเมืองที่มีผลกระทบต่อวงการศึกษาก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแบบ เรียน เป็น เกณฑ์ ในการจัดระบบ เพื่อศึกษาริวิจัย

คำจำกัดความในการวิจัย

สื่อสิ่งพิมพ์ หมายถึง หนังสือต่าง ๆ ที่จัดพิมพ์ขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะให้ความรู้โดย เฉพาะ ให้ทั้งความรู้และความบันเทิง หรือให้ความบันเทิงแต่เพียงประการ เดียว ก็ตาม

แบบ เรียน หมายถึง หนังสือที่จัดพิมพ์ขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์จะให้ความรู้โดย เฉพาะและได้รับ อนุญาตจากกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ให้ใช้สอนใช้เรียน ในโรง เรียนระดับประถมและมัธยมได้

ผู้ใช้แบบ เรียน หมายถึง ครูและนักเรียนทั้งระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ในโรงเรียน ที่จัดการศึกษาตามหลักสูตรการศึกษา พุทธศักราช ๒๕๒๑

ภาพประกอบของหนังสือแบบ เรียน หมายถึง ภาพที่ผลิตขึ้นด้วยเทคนิควิธีต่าง ๆ ทั้งที่เป็น การ เขียนและการถ่ายภาพ และตีพิมพ์อยู่ใน หนังสือเรียน

รูปเล่มของหนังสือแบบ เรียน หมายถึง รูปร่างลักษณะของหนังสือแบบ เรียนที่ใช้ในการ เรียน การสอนระดับประถมและมัธยมศึกษา

หลักสูตรการศึกษา หมายถึง ประมวลการเรียนการสอน การจัดประสบการณ์ การเรียนรู้ เนื้อหาวิชาต่าง ๆ ซึ่งกำหนดไว้ในการจัดการศึกษา ทั้งระดับ ประถมและมัธยมศึกษา

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. เป็นการรวบรวมข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ ที่แสดงวิวัฒนาการของแบบเรียน ประกอบภาพของไทย อันจะเป็นประโยชน์ในการศึกษา เพื่อหาข้อมูลในการจัดทำหนังสือแบบเรียน ประกอบภาพ
๒. เป็นแนวทางสำหรับผู้เกี่ยวข้องในวงการศึกษา จะได้ผลิตสื่อสิ่งพิมพ์ทางการศึกษา โดยปรับปรุงและพัฒนาการผลิตสื่อสิ่งพิมพ์ประเภทแบบเรียนและหนังสืออ่านประกอบวิชาต่าง ๆ เพื่อเสริมสร้างประสิทธิภาพของการศึกษาไทยให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น

วิธีดำเนินการวิจัย

๑. วางโครงการ และกำหนดขอบเขตของการวิจัย
๒. ศึกษาแบบเรียนประกอบภาพของไทย ตั้งแต่สมัยเริ่มแรกจนถึงสมัยปัจจุบัน
๓. ศึกษาหลักการ และวิธีจัดรูปเล่มและภาพประกอบหนังสือแบบเรียนไทย ที่ถูกต้อง จากเอกสารต่าง ๆ ทั้งของไทยและต่างประเทศ ตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
๔. สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ และผู้มีประสบการณ์ที่ทำงาน และเกี่ยวข้องกับการจัดรูปเล่มและภาพประกอบหนังสือแบบเรียนไทย
๕. จัดรวบรวม และแยกประเภทของแบบเรียนประกอบภาพในอดีตจนถึงปัจจุบัน โดยแยกตามลักษณะของภาพ ประเภท และช่วงเวลาต่าง ๆ ด้วยวิธีเก็บรวบรวมเป็นเอกสารประกอบสไลด์ชุด

๖. สร้างแบบสอบถาม เพื่อถามความคิดเห็น และความต้องการของผู้ใช้แบบเรียน
ประกอบภาพในปัจจุบัน

๗. นำเสนอข้อมูลในรูปแบบของคำบรรยายประกอบตารางและแผนสถิติ

๘. รวบรวมข้อมูลต่าง ๆ รวมทั้งผลจากการสอบถาม ตลอดจนข้อเสนอแนะ
เรียงเรียง เป็นวิทยานิพนธ์

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย